

ระบบอุปถัมภ์กับภาพสะท้อนในสังคมไทย*

FOSTERING SYSTEM WITH REFLECTION IN THAI SOCIETY

ปรณพชญ์ จิตรจำนงค์

Pannaphat Jitjumnong

พระครูธีรธรรมนุต

Phrakhruterathannayut

ปณณพงศ์ วงศ์ณาศรี

Punnapong Wongnasri

จิราภรณ์ ชูชำนาญ

Jiraphon choochamnan

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University, Thailand

Email: Pannaphat2123@gmail.com

บทคัดย่อ

เมื่อเอ่ยถึง คำว่า “ระบบอุปถัมภ์” ในสังคมไทยยุคปัจจุบันแล้ว เป็นที่เชื่อได้ว่า คำๆ นี้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในวงสังคม โดยรับรู้ในบริบทที่ค่อนข้างไปในทางลบ กล่าวคือ เป็นระบบช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อต่อพวกพ้อง แต่หลักคิดระบบอุปถัมภ์ดังกล่าวที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ได้นำมาซึ่งความเสื่อมถอยในหลากหลายมิติ โดยเฉพาะยิ่งต่อมิติการเอื้อประโยชน์ต่อพวกพ้อง ซึ่งนิยมเกิดขึ้นจากการอาศัยอำนาจของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง หรือแม้แต่ข้าราชการประจำ ส่งผลให้ระบบอุปถัมภ์กลายเป็นปัจจัยที่เป็นสะพานเชื่อมไปสู่กระบวนการ “ทุจริต” ด้วยทางหนึ่งอย่างปฏิเสธมิได้ การสร้างความรับรู้ต่อพลเมืองไทย โดยเฉพาะต่อเยาวชนพลเมืองถึง “ระบบอุปถัมภ์” จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นยิ่ง สาเหตุที่ผู้เขียนใช้คำว่า “จำเป็นยิ่ง” นั้นเพราะระบบอุปถัมภ์ได้แทรกซึมลูกกลามไปทุกวงการในสังคมไทย ไม่เว้นแม้กระทั่งวงการศึกษา วงการเมืองท้องถิ่น หรือวงการทางศาสนา จนมีคำกล่าวที่ว่า “การอุปถัมภ์เป็นเรื่องปกติในสังคมไทย” หากนักวิชาการปล่อยผ่านในการสร้างการรับรู้ถึงมหันตภัยของระบบอุปถัมภ์นี้เสียแล้ว คุณภาพของพลเมืองย่อมถดถอยเป็นเงาตามตัวไปด้วยเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุปัจจัยข้างต้น

* Received 20 April 2022; Revised 5 May 2022; Accepted 5 June 2022

ผู้เขียนในฐานะนักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ จึงมีอาจะเลยต่อเรื่องดังกล่าวได้ จึงจัดทำบทความวิชาการฉบับนี้ขึ้น เพื่อสื่อสารสร้างการรับรู้ถึงระบบอุปถัมภ์ แม้การดำเนินการครั้งนี้จะเป็นเพียงฟันเฟืองชิ้นเล็กๆ แต่นั่นก็เป็นความภาคภูมิใจยิ่งที่ผู้เขียนมุ่งหมายให้ก่อเกิดเป็นประโยชน์มหาชนสืบไป

คำสำคัญ: ระบบอุปถัมภ์, ภาพสะท้อน, สังคมไทย

Abstract

When referring to the word "Fostering system" in modern Thai society. It is believed that this word is widely known in society. By being perceived in a somewhat negative context, that is a helping system to be generous to comrades. The principle of the patronage system that occurs in Thai society. That has brought about a decline in many dimensions, especially in the dimension of facilitating comrades. The popularity arises from the power of the political office holders. Even for a regular government official, as a result, the patronage system has undeniably become a bridge to the process of "corruption". Building awareness among Thai citizens Especially for youths, the "Fostering system" is therefore a necessity. The reason why the author uses the word "necessary" This is because the patronage system has permeated all circles in Thai society. Not even the education sector, local political circles or religious circles, until there is a saying that "Fostering is normal in Thai society." If academics let it pass in raising awareness of the perils of this patronage system, then the quality of the citizenry will also wane as a shadow. The above factors, the author, as a scholar of the social sciences, therefore, cannot be neglected on such a matter. Therefore, this academic article was prepared to communicate and create awareness of the patronage system. However, this operation was only a small cog. But it is a great pride that the author intends to bring about the benefit of the public forever.

Keywords: Fostering system, Reflection, Thai society

บทนำ

การปกครองของไทยมีวิวัฒนาการมาอย่างยาวนานกว่า 7 ศตวรรษโดยเริ่มจากอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งปกครองด้วยระบอบพ่อปกครองลูก หรือพ่อขุนอุปถัมภ์ ต่อมาในอาณาจักรอยุธยา ระบอบการปกครองแบบพ่อปกครองลูกเปลี่ยนไปเป็นการปกครองในระบอบที่พระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นสมมติเทพ ซึ่งการปกครองในลักษณะนี้ได้สถาปนาระบบศักดินาขึ้น กล่าวคือ อำนาจสูงสุดอยู่ที่พระมหากษัตริย์ และมอบอำนาจในการบริหารให้กับขุนนาง ซึ่งมีลำดับ ชนชั้นตามยศศักดิ์และฐานันดร ขุนนางต่ำศักดิ์จะต้องขึ้นสังกัดกับขุนนางชั้นสูง ระบอบการปกครองในลักษณะนี้ถูกใช้เรื่อยมาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างจวบจนปี 2465 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ปฏิรูปการปกครองจากเดิมเปลี่ยนเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และยกเลิกระบบไพร่-ทาส แต่ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าขุนมูลนายกับผู้อยู่ใต้การปกครองยังคงไม่เปลี่ยนแปลง ในปี พ.ศ.2475 เกิดการปฏิวัติสยาม ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยอีกครั้งหนึ่งถูกปกครองโดยชนชั้นสูง โดยเฉพาะนายทุน (ลิขิต ธีรเวคิน, 2550)

ระบบอุปถัมภ์เป็นหนึ่งในวัฒนธรรมที่อยู่คู่สังคมไทยมาช้านาน มีอิทธิพลทั้งต่อการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมระบบอุปถัมภ์ในแวดวงราชการ รัฐวิสาหกิจแม้ระบบอุปถัมภ์จะมีทั้งข้อดี ข้อเสีย แต่มักถูกมองในด้านลบว่าเป็นหนึ่งในสาเหตุหลักที่บั่นทอนประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานขององค์กร นำมาสู่หลากหลายปัญหา ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้ง การขาดขวัญและกำลังใจ ความไม่เสมอภาค ซึ่งเกิดจากสภาพปัญหาของสังคมไทยและคนไทยที่นิยมยกย่องนับถือคนรวย เคารพยกย่องและห้อมล้อมผู้ใหญ่อำนาจนิยมการประจบสอพลอชอบยัดเยียดตัวบุคคลกว่าหลักการ ซึ่งระบบอุปถัมภ์อยู่คู่สังคมไทยมาช้านานหลายร้อยปีจนกลายเป็นค่านิยมและวัฒนธรรมที่ไม่ดีของคนไทย อาจมีชื่อเรียกหลายอย่างเช่น ระบบซุบเสียง ระบบเล่นพรรคเล่นพวก นอกจากนี้ระบบอุปถัมภ์ยังเอื้อ ประโยชน์ให้นำไปสู่การทุจริต คอร์รัปชัน ที่เพิ่ม มากขึ้นในระบบราชการไทย

ลักษณะของรูปแบบอุปถัมภ์ระหว่างอาชีพ นับได้ว่ามีลักษณะของความสัมพันธ์คงทน น้อยกว่าแบบอื่นๆ ที่กล่าวมา แต่เป็นที่นิยมแพร่หลายยิ่งในสังคมผลประโยชน์ยุคปัจจุบัน เพราะการอุปถัมภ์ระหว่างอาชีพจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์เป็นสำคัญ หากผลประโยชน์หมดไปความสัมพันธ์ก็ขาดหาย แต่เมื่อมีผลประโยชน์ใหม่เข้ามา ความสัมพันธ์ก็จะเกิดขึ้นใหม่ ตามวาระของผลประโยชน์นั้น ระบบอุปถัมภ์ก็ยังมีครบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการ

ปฏิบัติต่าง ความสูงศักดิ์ของผู้อุปถัมภ์และความจงรักภักดีของผู้รับอุปถัมภ์ สำหรับสังคมไทย รูปแบบอุปถัมภ์ระหว่างอาชีพนี้ อาจจำแนกออกได้เป็น 5 กลุ่ม

จากที่กล่าวมาข้างต้น ระบบอุปถัมภ์ เป็นโครงสร้างรัฐของไทยประกอบไปด้วย ความสัมพันธ์ส่วนตัว อันมีลักษณะแบบไพร่นอบน้อมต่อเจ้านาย หรือผู้อุปถัมภ์ต้องปกป้องดูแล ผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ มีความเกี่ยวโยงกันอย่างสลับซับซ้อนและฝังรากลึก แทรกซึมลูกกลามไปทุกวงการในสังคมไทยไม่เว้นแม้กระทั่งวงการศึกษาทางการเมืองท้องถิ่น หรือวงการทางศาสนา ซึ่งโครงสร้างและความคิดของการกำหนดความเป็นใหญ่ โดยใช้ สถานภาพทางสังคมอยู่ยากที่ปลงได้ (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557) และสามารถก่อให้เกิดปัญหาความรุนแรงมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ จนหลีกเลี่ยงไม่ได้

ดังนั้นการศึกษาถึงพัฒนาการและปฐมสาเหตุของการเกิดขึ้นเป็นระบบอุปถัมภ์ มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่การแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ จะต้องกลับไปพิจารณาที่ปฐมสาเหตุของการเกิดขึ้นเป็นปัญหานั้นก่อน มิเช่นนั้นแล้วการแก้ไขปัญหามิอาจถูกต้องตรงจุด ด้วยเหตุนี้ ก่อนที่จะแก้ไขปัญหาระบบอุปถัมภ์ในบริบทสังคมไทยไปได้ ย่อมจะต้องทราบถึง ปฐมสาเหตุของการก่อตัวขึ้นเป็น “ระบบอุปถัมภ์” เสียก่อน

ความหมายของ “ระบบอุปถัมภ์”

ในส่วนแรกนี้ จะเป็นการสร้างความรับรู้ในมิติของความหมายเป็นลำดับแรก โดยจะ สะท้อนนัยความหมายของคำว่า “ระบบอุปถัมภ์” ในหลากหลายมิติ ดังนี้

ก) ระบบอุปถัมภ์ ตามนัยพจนานุกรม

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของ คำว่า “อุปถัมภ์” ไว้ว่า การ คำจุน การคำชู การสนับสนุน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นความหมายทั่วไป

ข) ระบบอุปถัมภ์ ตามนัยของนักวิชาการ

ต่อคำว่า “ระบบอุปถัมภ์ (Patronage System)” นี้ ได้มีบรรดานักวิชาการใน ต่างประเทศและของประเทศไทย สะท้อนนัยความหมายไว้หลากหลายท่านด้วยกัน อาทิ

James C. Scott ได้นิยามความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ไว้ว่า เป็น กรณียความสัมพันธ์คู่ ที่เป็นกลไกของความสัมพันธ์ (instrumental relationship) ใน ลักษณะที่บุคคลหนึ่งจะมีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจในระดับสูงจะเป็นผู้อุปถัมภ์ ที่จะใช้ อิทธิพลและทรัพยากรของตนในการช่วยปกป้องคุ้มครอง หรือให้ผลประโยชน์ หรือทั้งสองอย่าง

แก่บุคคลที่มีสถานภาพต่ำกว่าคือผู้รับอุปถัมภ์ ผู้ซึ่งจะต้องตอบแทนโดยการให้การสนับสนุน และให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนให้บริการแก่ผู้อุปถัมภ์ ผู้อุปถัมภ์อาจจะสามารถใช้อำนาจในทางเห็นชอบ (sanction) หรือการใช้อำนาจบังคับอย่างแท้จริง (pure coercive) ก็ได้

Maximilian Carl Emil Weber นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน ได้ให้ความหมายของ “ระบบอุปถัมภ์” หรือ “ระบบพรรคพวก” ว่าหมายถึง การได้รับสิทธิพิเศษจากผู้ใหญ่ หรือญาติมิตรของตน และเป็นระบบที่ตรงข้ามกับระบบความชอบธรรมซึ่งนิยมใช้ในปัจจุบัน

หม่อมราชวงศ์ อคิน รพีพัฒน์ ได้สะท้อนความหมายของระบบอุปถัมภ์ ไว้ในหนังสือเรื่อง “มองสังคมผ่านชีวิตในชุมชน” ไว้ว่า “ผู้อุปถัมภ์ ย่อมหมายถึง คนที่ถือครองทรัพยากร (ทรัพย์สิน เงินทอง หรืออำนาจ) เอาไว้มากกว่าและใช้ทรัพยากรนั้นแลกเปลี่ยนกับบริการที่ผู้ได้รับอุปการะตอบแทนให้” และท่านยังได้แสดงทัศนคติต่อการถือกำเนิดของระบบดังกล่าวต่อไปด้วยว่า “ระบบอุปถัมภ์ ถือกำเนิดขึ้นมาจากสถานะที่คนในสังคม มีโอกาสถือครองทรัพยากรอย่างไม่เท่าเทียมกัน”

ศาสตราจารย์ธานี กรัยวิเชียร องคมนตรี ได้แสดงนัยความหมายและความเป็นห่วงเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นในระบบราชการไทยในจดหมายเปิดผนึกที่เขียนถึงประชาชนชาวไทย เนื่องในวาระดิถีขึ้นปีใหม่ในปี 2559 ไว้ว่าอย่างน่ารับฟังและพิจารณาตามยิ่ง ความว่า “ปัญหาที่สำคัญที่สุดอันก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ของประเทศไทยคือ ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน ซึ่งเป็นผลมาจากระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นในทุกวงการ ระบบอุปถัมภ์เป็นระบบที่มีคน 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งคือผู้ให้ความอุปถัมภ์ และอีกฝ่ายคือผู้รับความอุปถัมภ์ โดยอาจช่วยเหลือเพื่อความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ เกิดเป็นหนี้บุญคุณที่ต้องตอบแทน ซึ่งหากพิจารณาแล้วการช่วยเหลือดูแลกันด้วยอหิยาศัยไมตรีและการตอบแทนบุญคุณด้วยความกตัญญูย่อมถือเป็นเรื่องที่น่ายกย่องสรรเสริญ แต่จะต้องตอบแทนโดยใช้ทรัพย์สินของส่วนตัว ไม่ใช่การนำผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติไปตอบแทน เพราะทันทีที่นำของส่วนรวมมาต่อรองกัน ย่อมเกิดเป็นการทุจริตคอร์รัปชันขึ้นแล้ว และประเทศชาติต้องเสียหายเพราะการตอบแทนหนี้บุญคุณนี้มากเกินไป...”

ดร.จักรกริช สังขมณี ได้สะท้อนลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองของพลเมืองไทยไว้ในผลงานวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมการเมืองในชีวิตประจำวัน กับเครือข่ายความสัมพันธ์ในการพัฒนาท้องถิ่น” ซึ่งส่อไปในบริบทของการอุปถัมภ์ ระบุความตอนหนึ่งว่า “การได้รับเงินและการให้การสนับสนุนในงานเทศกาลต่างๆ ของชุมชนและกิจกรรมทางสังคมของครัวเรือน เช่น งานศพ

งานบวช ในอดีตนั้น อาจจะเป็นผลประโยชน์ที่ชาวบ้านมองว่าเป็นสิ่งที่ตนเองพึงจะได้กลับมาบ้างเพื่อแลกกับคะแนนเสียงสนับสนุน ที่พวกเขามีให้กับนักการเมืองและผู้แทน”

ธวัชชัย จิตวาริน ได้อธิบายความหมายของระบบอุปถัมภ์ ไว้ว่า “ระบบอุปถัมภ์เป็นระบบความสัมพันธ์ที่บุคคลสองฝ่ายที่มีสถานภาพทางสังคมไม่เท่าเทียมกัน แต่อยู่ด้วยกันได้ เพราะมีลักษณะต่างตอบแทนกันและกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน และมีความเป็นเพื่อนระหว่างกันอยู่ด้วย ซึ่งภายใต้ระบบดังกล่าวจะมีผู้อุปถัมภ์คอยให้คุณให้โทษกับคนที่ติดตามให้การสนับสนุนตน หรือที่เรียกว่าผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ โดยต่างคนได้ประโยชน์จากกันและกัน”

เมื่อพิจารณานัยความหมายที่บรรดานักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ สะท้อนไว้เหล่านี้ ผู้เขียนพอจะประมวลความหมายของคำว่า “ระบบอุปถัมภ์” ได้ว่า “เป็นระบบที่เกิดขึ้นจากโครงสร้างทางสังคมที่ปรากฏความเหลื่อมล้ำกัน ซึ่งจะมีฝ่ายหนึ่งที่มีทรัพยากรพร้อมสรรพ ไม่ว่าจะเป็นเงินทอง ทรัพย์สิน หรืออำนาจและอยู่ในฐานะที่สูงศักดิ์กว่า ใช้ทรัพยากรของตนเองเหล่านั้นในการอำนวยความสะดวก ให้เกิดขึ้นแก่อีกฝ่ายหนึ่งที่มีฐานะต่ำศักดิ์กว่า โดยทั้งคู่จะมีความสัมพันธ์พิเศษในด้านใดด้านหนึ่งกันมาก่อน เมื่อฝ่ายที่มีฐานะต่ำศักดิ์กว่าได้ประโยชน์อย่างใด ๆ แล้วก็จะกระทำการต่างๆ เพื่อตอบแทนตามวาระไป กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ต่างฝ่ายต่างได้รับประโยชน์ตอบแทนซึ่งกันและกัน”

พัฒนาการและปฐมสาเหตุของการเกิดขึ้นเป็นระบบอุปถัมภ์

มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่การแก้ไขปัญหาเรื่องใด ย่อมจะต้องกลับไปพิจารณาที่ปฐมสาเหตุของการเกิดขึ้นเป็นปัญหานั้นก่อน มิเช่นนั้นแล้วการแก้ไขปัญหาอาจไม่ถูกต้องตรงจุดด้วยเหตุนี้ ก่อนที่จะแก้ไขปัญหาในเรื่องของระบบอุปถัมภ์ในบริบทสังคมไทยไปได้ ย่อมจะต้องทราบถึงปฐมสาเหตุของการก่อตัวขึ้นเป็น “ระบบอุปถัมภ์” เสียก่อน

จากที่หม่อมราชวงศ์ อคิน รพีพัฒน์ กล่าวไว้ว่า “ระบบอุปถัมภ์ ถือกำเนิดขึ้นมาจากสภาวะที่คนในสังคม มีโอกาสถือครองทรัพยากรอย่างไม่เท่าเทียมกัน” (ปราปต์ บุณปาน, 2561) นัยความหมายที่ท่านต้องการสื่อ ณ ที่นี้ ก็คือ “ความเหลื่อมล้ำทางสังคม” นั่นเอง

ฉะนั้น ความเหลื่อมล้ำทางสังคมเกิดขึ้นเมื่อใด ก็อาจกล่าวได้ว่า “ระบบอุปถัมภ์” ก็ก่อร่างสร้างตัวขึ้นในช่วงเวลานั้นเช่นเดียวกัน

สิ่งที่จะต้องย้อนรอยหาคำตอบต่อไป คือ ความเหลื่อมล้ำทางสังคมอันเป็นฉนวนเหตุให้เกิดระบบอุปถัมภ์ที่กล่าวถึงนี้ เกิดขึ้นเมื่อใด? เพื่อคำตอบของข้อคำถาม ผู้เขียนจะสะท้อน

พัฒนาการเกี่ยวกับการเกิดระบบอุปถัมภ์ออกมาใน ๒ มิติใหญ่ๆ กล่าวคือ มิติการก่อตัวเกิดขึ้นในต่างประเทศและมิติการก่อตัวเกิดขึ้นในประเทศไทย ดังนี้

การก่อตัวขึ้นของระบบอุปถัมภ์ในต่างประเทศ

การก่อตัวขึ้นของระบบอุปถัมภ์ในต่างประเทศ มีรายละเอียดโดยสังเขป ดังนี้

ก) ฝรั่งเศส สมัยราชวงศ์คาโรแลลงเจียน

ฝรั่งเศส สมัยราชวงศ์คาโรแลลงเจียนนั้น ตรงกับยุโรปสมัยกลาง

ยุโรปสมัยกลางเริ่มต้นขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 5 ภายหลังจากการล่มสลายของจักรวรรดิโรมันตะวันตกเป็นต้นมาจนกระทั่งถึงช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15

ในช่วงยุโรปสมัยกลางนี้ ได้เกิดการก่อตัวของระบบชนชั้นขึ้นเป็นลำดับจากสภาพเหตุการณ์ทางการเมืองและสังคมภายในฝรั่งเศส กล่าวคือ เกิดชนชั้นเจ้า ได้แก่ ผู้ปกครอง (ต่อมามีฐานะเป็นกษัตริย์) ขุนนาง ตลอดจนทหารนายกอง และชนชั้นข้าไต่ปกครอง ได้แก่ ประชาชนทั่วไปและทาส

ระบบชนชั้นในยุโรปสมัยกลางที่กล่าวถึงนี้ ได้สะท้อนภาพออกมาอย่างชัดเจน ในยุคสมัยที่จักรวรรดิถูกปกครองโดยราชวงศ์คาโรแลลงเจียน (carolingian) ของชนชาวแฟรงค์ หรืออาณาจักรแฟรงค์ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ฝรั่งเศสโบราณ

ในยุคสมัยหลังจากจักรพรรดิชาร์เลอมาญ (Charlemagne ค.ศ. 768-814) แห่งราชวงศ์คาโรแลลงเจียนสิ้นชีพลง อำนาจของจักรวรรดิก็เริ่มเสื่อมถอยตามไปด้วย ทั้งนี้เพราะความอ่อนแอภายในอันเกิดจากการแย่งชิงอำนาจระหว่างบุตรของจักรพรรดิชาร์เลอมาญด้วยกันเอง ทำให้พวกอารยชนเผ่าอื่น (พวกเยอรมัน) เข้ายุทธ (กอลลดา เกษบุญชู, 2552) ส่งผลให้เกิดสภาวะสงครามขึ้นทั่วทั้งจักรวรรดิ โดยเฉพาะในเขตปกครองที่ห่างไกลจากศูนย์กลางจักรวรรดิ ประชาชนและข้าทาสในเขตปกครองเหล่านั้น ต่างต้องหันหน้าไปพึ่งพาขุนนางที่ปกครองท้องถิ่นของตนซึ่งมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการจัดตั้งกองทัพและออกกฎหมายของตนเอง ทั้งนี้ เพื่อความอยู่รอดและปลอดภัยของตนเองและครอบครัว

จากวิกฤตการณ์ทางการเมืองดังกล่าวในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 9 ได้นำพาไปสู่วิถีพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชนชั้นเจ้าและชนชั้นข้าไต่ปกครอง โดยเฉพาะกับขุนนาง (lord) ที่มีอำนาจชนชั้นข้าไต่ปกครองเหล่านั้น มุ่งหวังในเรื่องของการคุ้มครองความปลอดภัยและที่ทำกิน (ที่ดิน) จากชนชั้นเจ้า โดยพวกเขาจะยินยอมที่จะเข้าสวามิภักดิ์และใช้แรงงานของตน ทำการงานต่างๆ ตามที่ชนชั้นเจ้ามอบหมายเป็นการตอบแทน

จากวิถีทางสังคมในช่วงเวลาดังกล่าว ได้ก่อเกิดเป็นที่มาของ คำเรียก “feudum” ในภาษาละตินของชนชาวโรมัน ซึ่งแปลว่า “ดินเนื้อที่แบ่งส่วน” ขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของ “ระบบศักดินาสวามิภักดิ์ (Feudalism)” ในกาลต่อมา

พึงสังเกตได้ว่า ระบบอุปถัมภ์ ที่เรียกว่า “feudum” ที่เกิดขึ้นในช่วงยุโรป สมัยกลางนี้ มีผลโดยตรงมาจากสภาวะทางสงครามอันทำให้ประชาชนต้องเข้าพึ่งพาอำนาจของบรรดาขุนนางเป็นสำคัญ

ข) อังกฤษ สมัยพระเจ้าวิลเลียมที่ 1

ในช่วงคริสต์วรรษที่ 11 ได้เกิดสงครามการแย่งชิงราชบัลลังก์ขึ้นในอังกฤษ ระหว่างฝ่ายนอร์ม็องดี (normandy) กับฝ่ายแองโกล-แซกซอน (Anglo-Saxons) จนท้ายที่สุดฝ่ายนอร์ม็องดี ซึ่งมีผู้นำโดยพระเจ้าวิลเลียมก็ได้รับชัยชนะในการทำสงครามครั้งนี้

พระเจ้าวิลเลียม สถาปนาตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งอังกฤษในปีคริสต์ศักราช 1066 มี พระนามว่า “พระเจ้าวิลเลียมที่ 1” หรือรู้จักในอีกสมญานามว่า “วิลเลียมผู้พิชิต (William the Conqueror)”

ภายหลังการสถาปนาขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งอังกฤษ พระเจ้าวิลเลียม ได้นำเอา กุสโลบายทางการปกครองที่มีอยู่ในนอร์ม็องดี (ฝรั่งเศส) มาใช้ในอังกฤษ ระบบการปกครองดังกล่าว คือ “ฟีวดัล (feudulism)”

คำว่า feudalism มาจากคำว่า fiefs ในภาษาอังกฤษ หมายถึง ที่ดินพันธสัญญาระหว่างเจ้านายกับข้า

ระบบฟีวดัลของพระเจ้าวิลเลียมนี้ ให้ความสำคัญไปที่ การกระทำอันเป็นลักษณะ "ต่างตอบแทน" มีหลักการสำคัญว่า กษัตริย์ (king) เป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมด และทรงแบ่งที่ดินของพระองค์นั้นให้แก่บรรดาขุนนาง (lords) และอัศวิน (knights) ที่แสดงความสวามิภักดิ์จงรักภักดีไปทำประโยชน์ โดยขุนนางและอัศวินเหล่านั้นต้องรับใช้และจงรักภักดีต่อกษัตริย์เป็นการตอบแทน รวมทั้งจะต้องส่งเงิน (ภาษี) และกองทัพไปร่วมรบให้แก่กษัตริย์เมื่อเกิดภัยสงคราม กล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ระบบฟีวดัลเป็นการปกครองที่กษัตริย์แบ่งอำนาจให้แก่บรรดาขุนนางและอัศวินไปทำการปกครองตนเองได้อีกชั้นหนึ่ง

ด้วยเหตุนี้ บรรดาขุนนางและอัศวินเหล่านั้น จึงมีที่ดิน ทรัพย์สิน เขตอำนาจการปกครอง และอำนาจในการสร้างกฎหมายภายใน ตลอดถึงไพร่พลเป็นของตนเอง เช่นเดียวกัน ซึ่งขุนนางและอัศวินเหล่านี้ ก็สามารถให้ผู้ที่เข้ามาสวามิภักดีต่อตน กล่าวคือ พวก

ข้าทาส (vassal) ถือครองที่ดินและอยู่ภายใต้การรักษารักษาของตนได้อีกทอดหนึ่ง โดยข้าทาสเหล่านี้จะทำประโยชน์ตอบแทน ซึ่งก็คือลักษณะของ “ต่างตอบแทน” เช่นเดียวกัน

ระบบฟิวดัล ทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจแบบแมนเนอร์ (manor) หรือเศรษฐกิจแบบคฤหาสน์ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่คฤหาสน์ของขุนนางเป็นสำคัญ

ภายหลังคำว่า “ระบบฟิวดัล” ของพระเจ้าวิลเลียมนี้ ได้รับการแปลความในบริบทภาษาไทยว่า “ศักดินาสวามิภักดิ์ (feudalism)”

พึงสังเกตได้ว่า “feudal” ในอังกฤษ สมัยพระเจ้าวิลเลียม กับ “feudum” ในฝรั่งเศส สมัยอาณาจักรแฟรงก์นั้น มีนัยของกุสโลบายที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ให้ผู้ที่เข้ามาสวามิภักดิ์ได้รับที่ดินและการอารักขาเป็นการตอบแทน และในขณะเดียวกันผู้เข้าสวามิภักดิ์ก็จะทำกิจการต่างๆ ตามที่ได้รับมอบหมายเป็นการตอบแทนเช่นเดียวกัน

ดังนั้น จึงสามารถกล่าวได้ในที่นี้ว่า “ระบบฟิวดัล” เป็นพัฒนาการที่มาของระบบอุปถัมภ์ในปัจจุบัน เพียงแต่ระบบอุปถัมภ์เช่นที่กล่าวถึงนี้ ไม่อาจเจริญงอกงามได้มากในยุโรป

การก่อตัวขึ้นของระบบอุปถัมภ์ในประเทศไทย

จากที่ได้ทำการศึกษาในส่วนของระบบฟิวดัล ที่เกิดขึ้นในอังกฤษมาก่อนหน้านั้น ย่อมจะสร้างความเข้าใจได้ในที่นี้ว่า “ระบบฟิวดัล” หรือ “ระบบศักดินา” ในบริบทภาษาไทย คือที่มาของระบบอุปถัมภ์ในปัจจุบัน ดังนั้น การแสวงหาสืบค้นพัฒนาการของระบบอุปถัมภ์ในประเทศไทย ก็จะต้องย้อนรอยไปถึงระบบศักดินาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเป็นสำคัญ

กุสโลบายการปกครองในระบบศักดินาของสังคมไทยนั้น เกิดขึ้นในรูปของกฎหมายลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรก ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ รัชกาลที่ 8 แห่งกรุงศรีอยุธยาศรีรามเทพนคร

กฎหมายดังกล่าว มีชื่อเรียกว่า “พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน นาทหารหัวเมือง” ตราขึ้นในปีพุทธศักราช 1998 ตรงกับยุคสมัยของยุโรปสมัยกลางในคริสต์ศักราช 1453

พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน นาทหารหัวเมือง ทำให้เกิดการแบ่งชนชั้น ตลอดถึงการกำหนดสิทธิและหน้าที่ของบุคคลขึ้นในสังคมอยุธยา โดยถือเสมือนว่าบุคคลทุกคนอยู่ภายใต้ปกครองของพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์คือเจ้าแห่งที่นาทั้งแผ่นดิน บุคคลอื่นมีศักดิ์รองและลดหลั่นกันลงไปเป็นลำดับ รวมถึงสิทธิและหน้าที่ของบุคคลนั้นด้วย

ในระบบศักดินาของสังคมอยุธยา นั้น จะนำเอาการตำแหน่งยศบรรดาศักดิ์ของบุคคล มาเปรียบกับการถือครองที่ดิน (ที่นา) เริ่มแต่พระมหาอุปราช ขุนนาง ข้าราชการ ลงไปจนถึงไพร่และทาส โดยกำหนดจำนวนที่นามากน้อยตามศักดิ์ของบุคคลนั้น

เช่น พระมหาอุปราชมีศักดินา 1 แสนไร่ ขุนนางชั้นเจ้าพระยามีศักดินา 1 หมื่นไร่ ไพร่ธรรมดาสามัญมีศักดินา 25 ไร่ ทาสมีศักดินา 5 ไร่ เป็นต้น

ศักดินาตามนัยของสังคมอยุธยานั้น อีกนัยหนึ่ง คือตัววัดในการปรับไหมและพินัยในกรณีเกิดข้อพิพาทในชั้นศาล กล่าวคือ ผู้ที่ถือศักดินาสูง เมื่อทำผิดกฎหมายจะถูกลงโทษหนักกว่าผู้ที่มีศักดินาต่ำ การปรับในศาลหลวง ค่าปรับนั้นก็เอาศักดินาเป็นบรรทัดฐาน

นอกเหนือจากจากแบ่งชนชั้นของบุคคลในระบบศักดินาแล้ว ระบบศักดินาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังมุ่งหมายถึงการจัดโครงสร้างการปกครอง โดยแบ่งอำนาจการปกครองออกไปยัง 2 ส่วนสำคัญ กล่าวคือ

ส่วนกลางโดยจตุสดมภ์ มีเสนาบดีแห่งจตุสดมภ์เป็นผู้ว่าราชการ มีอำนาจในการตรากฎระเบียบและจัดเก็บค่าฤชาธรรมเนียมได้เองอย่างเสรี

ส่วนภูมิภาคในลักษณะเมืองลูกหลวง โดยผู้ปกครองเมืองลูกหลวงจะเป็นขุนนางชั้นสูงที่ได้รับการอวยยศเพื่อไปรั้งเมือง มีอำนาจทางการปกครองอย่างอิสระ แต่จะต้องขึ้นตรงต่อส่วนกลาง

สาเหตุที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงยินยอมให้บรรดาข้าราชการขุนนางมีอำนาจทางการปกครอง รวมถึงการสร้างกฎระเบียบและการจัดเก็บค่าฤชาธรรมเนียมได้เองนั้น ทั้งนี้สืบเนื่องจากในยุคสมัยดังกล่าว ไม่มี “ระบบเงินเดือน” ให้แก่บรรดาข้าราชการขุนนาง คงมีเพียง “เบี้ยหวัด” หรือ “เงินปี” ให้เป็นการตอบแทน โดยจะจ่ายให้ปีละครั้งเท่านั้น ซึ่งไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงดูข้าทาสและบริวาร ด้วยเหตุดังกล่าว พระมหากษัตริย์จึงทรงยินยอมให้บรรดาข้าราชการขุนนาง สามารถแสวงหารายได้จากการใช้ตำแหน่งหน้าที่ในการสร้างระเบียบกฎหมาย ขึ้นได้เอง

ต่อพระราชโอรสองค์ต่อมา ศาสตราจารย์ ดร.วิษณุ เครืองาม ให้ความเห็นไว้ว่า เป็นที่มาของการใช้อำนาจหน้าที่ในการแสวงหาประโยชน์โดยทุจริตของบรรดาข้าราชการ ซึ่งมีผลมาจนกระทั่งปัจจุบัน เพราะ ระบบเงินเบี้ยหวัดนี้ ใช้บังคับมาร่วม 300 ปี จนถึงรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 จึงได้ทรงเปลี่ยนเป็นระบบเงินเดือน

ด้วยเหตุที่โครงสร้างทางสังคมของอยุธยาเป็นดังที่กล่าว จึงเกิดระบบอุปถัมภ์แฝงมาในระบบ ศักดินาอย่างแบ่งแยกออกจากกันไม่ได้ เพราะการอวยยศของพระมหากษัตริย์ในวิธี

สมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น พระราชอำนาจดังกล่าวเป็นของพระมหากษัตริย์โดยแท้ หากพระองค์ทรงพึงพอใจบุคคลใด บุคคลนั้นก็จะมีความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ราชการ ผลที่เกิดขึ้น คือ บุคคลที่ใกล้ชิดกับผู้ที่พระมหากษัตริย์ทรงพึงพอใจ ย่อมจะมีบทบาทและอิทธิพลในสังคมการเมืองของอยุธยาเป็นอย่างยิ่งและนี่ก็คือต้นรากที่ทำให้เกิด คำว่า “พวกพ้อง” และ “อุปถัมภ์” ขึ้น ซึ่งฝังรากลึกมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานและยังคงปรากฏดอกผลออกมาในบริบทสังคมไทยจวบจนปัจจุบัน

ภาพสะท้อนระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

ในส่วนที่ 3 นี้ ผู้เขียนจะได้สะท้อนภาพของรูปแบบของการอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยยุคปัจจุบัน ซึ่งคำว่า “รูปแบบของการอุปถัมภ์” ที่กล่าวไว้นี้ มุ่งหมายถึง คู่สัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจนส่งผลเป็นระบบอุปถัมภ์นั่นเอง โดยผู้เขียนจัดแบ่งรูปแบบโดยการสังเกตและรวบรวมข้อมูลจากสังคมอุปถัมภ์ของไทยในปัจจุบัน ได้ทั้งสิ้น 2 รูปแบบใหญ่ๆ กล่าวคือ

รูปแบบอุปถัมภ์ในหมู่วงศ์ตระกูล

รูปแบบอุปถัมภ์ในหมู่วงศ์ตระกูล นับได้ว่าเป็นรูปแบบการอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นแรกสุดและมีความเก่าแก่ยาวนานในสังคมไทย กล่าวคือ เป็นความสัมพันธ์เชิงญาติ ระหว่างญาติอาวุโส ได้แก่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา พี่ กับญาติผู้น้อง ได้แก่ ลูก หลาน เหลน ลื้อ หรือน้อง ซึ่งกินความรวมไปถึงญาติฝ่ายสามีและภริยาด้วย

หากจะยกตัวอย่าง เพื่อสะท้อนภาพของรูปแบบอุปถัมภ์ในหมู่วงศ์ตระกูลให้เห็นเด่นชัด ผู้เขียนขอเสนอเรื่องการสรรหาบุคคลเพื่อเข้าดำรงตำแหน่งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมาประกอบ ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่ใกล้ตัวและดำรงอยู่จริงอย่างไม่มีผู้ใดกล้าปฏิเสธ

เช่น ในกรณีที่หากมีญาติเป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เมื่อท้องถิ่นนั้นจะทำการคัดเลือกสรรหาบุคคลเพื่อเข้าทำงานในตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ อันเกิดจากงบประมาณของท้องถิ่น ย่อมเป็นที่แน่ชัดเหลือเกินว่าผู้ที่เป็นวงศ์ญาติของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองแห่งท้องถิ่นนั้น ย่อมฝากฝังตนเองหรือบุตรหลาน เพื่อให้ได้รับเข้าดำรงตำแหน่งเหล่านั้นอย่างไม่ยากนัก

สาเหตุที่เกิดกรณีดังกล่าวขึ้นได้ เพราะกฎหมายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เปิดช่องไว้นั่นเอง ผู้เขียนขอยกตัวอย่าง พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ.2496 แก้ไขถึงฉบับที่ 13 พ.ศ.2552 มาตรา มาตรา 48 วรรค ๓ ในเรื่องของการแต่งตั้งรองนายกเทศมนตรีและที่ปรึกษา

นายกเทศมนตรี มาเป็นกรณีตัวอย่างถึงการเปิดช่องไว้โดยกฎหมายให้เกิดรูปแบบอุปถัมภ์ในหมู่ วงศ์ตระกูลได้อย่างง่ายดาย ซึ่งบัญญัติความไว้ว่า

“นายกเทศมนตรีอาจแต่งตั้งรองนายกเทศมนตรี ซึ่งมีใช้สมาชิกสภาเทศบาล เป็นผู้ช่วยเหลือในการบริหารราชการของเทศบาลตามที่นายกเทศมนตรีมอบหมายได้ตามเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

- (1) เทศบาลตำบล ให้แต่งตั้งรองนายกเทศมนตรีได้ไม่เกินสองคน
- (2) เทศบาลเมือง ให้แต่งตั้งรองนายกเทศมนตรีได้ไม่เกินสามคน
- (3) เทศบาลนคร ให้แต่งตั้งรองนายกเทศมนตรีได้ไม่เกินสี่คน

นายกเทศมนตรีอาจแต่งตั้งที่ปรึกษานายกเทศมนตรีและเลขานุการนายกเทศมนตรี ซึ่งมีใช้สมาชิกสภาเทศบาลได้ โดยในกรณีเทศบาลตำบลให้แต่งตั้งได้จำนวนรวมกันไม่เกินสอง คน ในกรณีเทศบาลเมืองให้แต่งตั้งได้จำนวนรวมกันไม่เกินสามคน และในกรณีเทศบาลนครให้ แต่งตั้งได้จำนวนรวมกันไม่เกินห้าคน”

เมื่อพิจารณาบทบัญญัติแห่งกฎหมายดังกล่าวแล้ว เท่ากับว่าเป็นการให้อำนาจและ สิทธิแก่นายกเทศมนตรี ในการแต่งตั้งบุคคลเพื่อเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองได้อย่างอิสระ ซึ่งนั่นคงไม่อาจปฏิเสธได้ว่า การวางทนายทางการเมืองและการเรียนรู้งานทางการเมืองของ บรรดาหมู่วงศ์ตระกูล สามารถอาศัยช่องสิทธิดังกล่าวในการนำเอาคนในวงศ์ตระกูลของตนเข้าสู่ ตำแหน่งทางการเมืองท้องถิ่นได้

ซึ่งกฎหมายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบอื่น ก็มีลักษณะของการบัญญัติ เปิดช่องสิทธิไว้ในทำนองเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นองค์การบริหารส่วนจังหวัด หรือ กรุงเทพมหานคร ตลอดไปถึงเมืองพัทยา

รูปแบบอุปถัมภ์ในหมู่มิตร

รูปแบบอุปถัมภ์ในหมู่มิตร กล่าวคือ เป็นความสัมพันธ์เชิงเพื่อนฝูง ซึ่งสามารถปรากฏ ออกมาได้หลากหลายรูปแบบ เช่น เพื่อนสถานศึกษาเดียวกัน เพื่อนบ้านเดียวกัน เพื่อนร่วม อุดมการณ์ทางการเมือง เพื่อนในอาชีพเดียวกัน เป็นต้น

ในสังคมไทยนั้น เมื่อกล่าวถึงความคาดหวังระหว่างเพื่อนฝูง จะมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งใน ระดับหนึ่ง ซึ่งจะนิยมปรากฏออกชัดในพฤติกรรมการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะเรื่องของ การงานและผลประโยชน์

ที่น่ากังวลยิ่ง คือ รูปแบบอุปถัมภ์ในหมู่มิตรนี้ มักจะสอดแทรกแอบแฝงมาด้วยเรื่องของผลประโยชน์และการทุจริตคอร์รัปชัน โดยอาศัยอำนาจหน้าที่ของเพื่อนฝูง เช่น การจัดประมูลงานของส่วนราชการ การจัดซื้อจัดจ้างของส่วนราชการ เป็นต้น

ผลลัพธ์ที่ได้ คือ ต่างฝ่ายต่างได้ผลประโยชน์ตอบแทนซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เพื่อนฝูงฝ่ายที่มีอำนาจ ก็จะได้รับเงินทองจากการประมูลงานหรือการจัดซื้อจัดจ้างนั้น ซึ่งบางครั้งอาจสูงถึงร้อยละ 20-30 ของยอดเงินประมูล ในขณะเดียวกันเพื่อนฝูงฝ่ายผู้ยื่นซองก็จะได้กำไรจากการงานนั้น ซึ่งเมื่อกระบวนการมีการทุจริตเสียแล้ว เป็นที่แน่นอนว่า “ประโยชน์” ที่ส่วนราชการนั้นจะได้รับ ย่อมอ่อนด้อยคุณภาพตามสัดส่วนของเงินที่สูญเสียไปพร้อมกัน

รูปแบบอุปถัมภ์ระหว่างอาชีพ

รูปแบบอุปถัมภ์ระหว่างอาชีพ กล่าวคือ เป็นระบบอุปถัมภ์อันเกิดจากการประกอบอาชีพที่มีลักษณะต้องพึ่งพากันทางธุรกิจ เช่น ผู้รับเหมาก่อสร้างกับส่วนราชการ ผู้รับเหมาทำถนนกับวิศวกรตรวจงานของภาครัฐ ผู้รับเหมาก่อสร้างกับผู้รับเหมาก่อสร้างด้วยกัน เป็นต้น

ซึ่งลักษณะของรูปแบบอุปถัมภ์ระหว่างอาชีพนี้ นับได้ว่ามีลักษณะของความสัมพันธ์คงทนน้อยกว่าแบบอื่นๆ ที่กล่าวมา แต่เป็นที่นิยมแพร่หลายยิ่งในสังคมผลประโยชน์ยุคปัจจุบัน เพราะการอุปถัมภ์ระหว่างอาชีพนี้ จะตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์เป็นสำคัญ หากผลประโยชน์หมดไปความสัมพันธ์ก็ขาดหาย แต่เมื่อมีผลประโยชน์ใหม่เข้ามา ความสัมพันธ์ก็จะก่อขึ้นใหม่ ตามวาระของผลประโยชน์นั้น แต่ลักษณะอื่นๆ ของระบบอุปถัมภ์ก็ยังมีครบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการปฏิบัติต่างตอบแทน ความสูงศักดิ์ของผู้อุปถัมภ์และความจงรักภักดีของผู้รับอุปถัมภ์

สำหรับสังคมไทย รูปแบบอุปถัมภ์ระหว่างอาชีพนี้ อาจจำแนกออกได้เป็น 5 กลุ่มย่อยอีก กล่าวคือ

ก. กลุ่มข้าราชการกับผู้ประกอบการด้านต่างๆ

ในกรณีนี้ จะปรากฏพบเจอเป็นอย่างมากในสังคมไทย กล่าวคือ เป็นความพึ่งพาอาศัยกัน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ต่างตอบแทน โดยข้าราชการผู้ถือครองอำนาจ จะใช้อำนาจนั้นในการต่อรองผลประโยชน์กับบรรดาผู้ประกอบการ หรือไม่ก็เกิดจากผู้ประกอบการยื่นข้อเสนออันมีลักษณะที่จูงใจให้ข้าราชการยินยอมใช้อำนาจในการเข้ามามีนิติสัมพันธ์กับส่วนราชการ หากผลประโยชน์ลงตัว ความสัมพันธ์ก็จะก่อขึ้นในรูปของ “โครงการ” ต่างๆ ซึ่งจะผูกโยงอยู่กับคำว่า “ทุจริต” อย่างมีนัยสำคัญ

จากพฤติการณ์นี้ ทำให้เกิดองค์กรที่เข้ามาตรวจสอบการทุจริตของภาครัฐในประเทศไทยหลากหลายองค์กรด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบภายในของส่วนราชการนั้นเอง หรือการตรวจสอบด้วยองค์กรอิสระภายนอก เช่น คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ (ป.ป.ท.) ผู้ตรวจการแผ่นดิน เป็นต้น

นั่นสะท้อนให้เห็นว่า การทุจริตภายในสังคมไทย มีอยู่อย่างมากมายเหลือเกิน เพราะหาไม่แล้ว คงไม่จำเป็นต้องจัดตั้งองค์กรตรวจสอบการทุจริตกันมากถึงเพียงนี้ ซึ่งนั่นคือความสิ้นเปลืองในงบประมาณแผ่นดินอย่างปฏิเสธมิได้ และนี่คือภาพสะท้อนความเสียหายอันเกิดจาก “ระบบอุปถัมภ์” ได้ชัดแจ้งยิ่ง

ข. กลุ่มนักการเมืองกับข้าราชการประจำ

ในกรณีนี้ จะสะท้อนภาพออกมาในลักษณะของการพึ่งพากันในเรื่องของการเลื่อนยศขั้นตำแหน่ง หรือแม้กระทั่งเรื่องของการโยกย้ายพื้นที่ประจำการเป็นสำคัญ โดยจะเกิดกรณีดังกล่าวขึ้นอย่างแพร่หลายตามวาระแห่งการถือครองอำนาจและการดำรงตำแหน่งของนักการเมือง ซึ่งนักการเมืองที่มีอิทธิพลต่อเรื่องดังกล่าวโดยตรง ย่อมจะต้องเป็นนักการเมืองในสนามใหญ่ คือ “ระดับชาติ” รวมไปถึง “ผู้ดำรงตำแหน่งทางเมืองในระดับรัฐบาล”

โดยข้าราชการที่ได้รับความช่วยเหลือจากบรรดานักการเมืองเหล่านี้ จะมีความยำเกรงต่อ “อิทธิพล” ของนักการเมืองเหล่านั้นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะ สามารถกำหนดความเจริญก้าวหน้าในอาชีพราชการของเขาเหล่านั้นได้

ซึ่งเมื่อข้าราชการเหล่านั้น ได้รับความช่วยเหลือแล้ว ก็จะตอบแทนด้วยการเอื้อประโยชน์ในด้านต่างๆ โดยใช้อำนาจหน้าที่ของตน รวมถึงทรัพย์สินเงินทองตอบแทนต่อนักการเมืองเหล่านั้น ซึ่งหากการช่วยเหลือนั้นมีผลประโยชน์ที่สูงพอ ก็จะทำให้ข้าราชการนั้นกลายเป็นพรรคพวกรวมไปถึงหัวคะแนนของนักการเมืองผู้นั้นไปโดยปริยาย ซึ่งต้องยอมรับว่าปรากฏการณ์เช่นที่กล่าวนี้ ยังคงดำรงอยู่จริงในสังคมไทย

ค. กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่กับข้าราชการชั้นผู้น้อย

ต้องยอมรับว่า ระบบราชการของไทย หากข้าราชการชั้นผู้น้อยจะมีความเจริญในหน้าที่การงาน ย่อมต้องอาศัยการอุปถัมภ์ ค้ำชู จากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เป็นสำคัญ นอกเหนือจากการพิจารณาจากผลงานการปฏิบัติงานแต่เพียงสถานเดียว ทั้งนี้เพราะ กฎหมายเอื้อให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มีอำนาจในการใช้ดุลพินิจในการเลื่อนตำแหน่ง โยกย้าย บรรดาข้าราชการชั้นผู้น้อยได้

เมื่อข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มีอำนาจอยู่เช่นนั้น หากผู้ใดมีจิตใจส่อไปในทางทุจริตหรือได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมขององค์กร ก็จะใช้อำนาจนั้นในการต่อรองและแสวงหาผลประโยชน์ โดยอาศัยคำว่า “อุปถัมภ์” มาบทบัง คำว่า “ทุจริต” ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว หากการเลื่อนขั้นตำแหน่ง เกิดขึ้นจากการต่อรองผลประโยชน์ ย่อมมีอาจใช้คำว่า “อุปถัมภ์” แต่เพียงคำเดียวได้ แต่ต้องใช้คำว่า “ทุจริต” รวมเข้าไปด้วย

อย่างไรก็ตาม หากการเลื่อนขั้นตำแหน่งนั้น เกิดขึ้นจากความพึงพอใจในผลงาน ประกอบกับความรักใคร่เอ็นดู เป็นการเฉพาะแล้ว โดยไม่มีเรื่องของการต่อรองผลประโยชน์มาเกี่ยวข้อง ในกรณีนี้ย่อมใช้คำว่า “อุปถัมภ์” ได้เต็มคำ เพราะเป็นลักษณะของ “การส่งเสริม” เสียมากกว่า “การทุจริต” แต่ถึงกระนั้นก็ยังมิอาจนับได้ว่าถูกต้องและชอบธรรมอย่างที่สุด เพราะเมื่อเกิดการอุปถัมภ์ขึ้นแล้ว ย่อมเกิดคำว่า “หนี้บุญคุณ” ขึ้นด้วย ซึ่งเมื่อมีคำว่า “หนี้บุญคุณ” เกิดขึ้นแล้ว การชำระ “หนี้บุญคุณ” นั้น ก็ย่อมเกิดขึ้นตามมาเช่นเดียวกัน ท้ายที่สุดก็คือ “ต่างตอบแทน” นั่นเอง

เป็นที่น่าสังเกตเพิ่มเติมว่า ในสังคมไทย กลุ่มนักรบเมืองกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และกับข้าราชการชั้นผู้น้อย มีความเกี่ยวข้องผู้โยงกันอยู่ โดยส่อออกมาในลักษณะ “การอุปถัมภ์” ผสมกับ “การทุจริต”

ง. กลุ่มผู้ประกอบการกับผู้ประกอบการด้วยกัน

ในกรณีนี้ เป็นการร่วมมือกันของผู้ประกอบการในการเข้าจัดทำโครงการใดๆ กับส่วนราชการในลักษณะแบ่งปัน “ผลประโยชน์” ซึ่งจากการเฝ้าติดตามในกระแสสังคมไทย จะพบเจอรูปแบบที่เรียกว่า “ฮั้วประมูล” นั่นเอง

กล่าวคือ เป็นการตกลงกันระหว่างผู้ประกอบการในการเข้าจัดทำโครงการกับส่วนราชการหรือหน่วยงานของรัฐ โดยคู่แข่งกันที่เข้าเสนอราคาในงานโครงการ ก็คือ “พรรคพวกเดียวกัน” ซึ่งได้ตกลงกันไว้ล่วงหน้าแล้วในเรื่องของการแบ่งปันผลประโยชน์จากงานที่ประมูลได้

รูปแบบดังกล่าวนี้ มีอย่างแพร่หลายในสังคมไทย โดยเฉพาะก่อนช่วงปีพุทธศักราช 2542 จนกลายเป็นวิกฤตทางสังคม ซึ่งภาครัฐก็มิได้นิ่งนอนใจต่อวิกฤตการณ์นี้ จึงสร้างมาตรการทางกฎหมาย ที่เรียกว่า “พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดเกี่ยวกับการเสนอราคาต่อหน่วยงานของรัฐ พ.ศ. 2542” ขึ้น เพื่อป้องกันและปราบการฮั้วประมูล อันเป็นการสร้างความสูญเสียและเสียหายให้แก่รัฐ

พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดเกี่ยวกับการเสนอราคาต่อหน่วยงานของรัฐ พ.ศ.2542 นั้น ได้กำหนดให้ผู้ประกอบการที่มีเจตนาทุจริตตกลงกันฮั้วประมูล จะต้องได้รับโทษทั้งทางอาญาและทางแพ่ง โดยให้นิยามความหมายของคำว่า “ฮั้วประมูล” ไว้ในมาตรา 4 ความว่า

“ผู้ใดตกลงร่วมกันในการเสนอราคา เพื่อวัตถุประสงค์ที่จะให้ประโยชน์แก่ผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้มีสิทธิทำสัญญากับหน่วยงานของรัฐ โดยหลีกเลี่ยงการแข่งขันราคาอย่างเป็นธรรม หรือโดยการกีดกันมิให้มีการเสนอสินค้าหรือบริการอื่นต่อหน่วยงานของรัฐ หรือโดยการเอาเปรียบแก่หน่วยงานของรัฐอันมิใช่เป็นไปในทางการประกอบธุรกิจปกติ ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีถึงสามปี และปรับร้อยละห้าสิบของจำนวนเงินที่มีการเสนอราคาสูงสุดในระหว่างผู้ร่วมกระทำความผิดนั้น หรือของจำนวนเงินที่มีการทำสัญญากับหน่วยงานของรัฐแล้วแต่จำนวนใดจะสูงกว่า

ผู้ใดเป็นธุระในการชักชวนให้ผู้อื่นร่วมตกลงกันในการกระทำความผิดตามที่บัญญัติไว้ในวรรคหนึ่ง ผู้นั้นต้องระวางโทษตามวรรคหนึ่ง” (“พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดเกี่ยวกับการฯ”, 2552)

อย่างไรก็ตาม กระบวนการ “ฮั้วประมูล” เช่นที่กล่าวถึงนี้ กลับพบว่า มีการเข้าไปเกี่ยวข้องของข้าราชการประจำ หรือเจ้าหน้าที่รัฐอยู่ด้วย ซึ่งนั่นก็คือการวกกลับมาสู่คำว่า “อุปถัมภ์” และ “ทุจริต” อีกนั่นเอง

จ. กลุ่มนักการเมืองกับประชาชน

ในกรณีนี้ หลายท่านอาจจะเกิดคำถามว่า นักการเมืองกับประชาชน มีความอุปถัมภ์กันในทิศทางใด คำตอบ คือ พบเจอการอุปถัมภ์ในหลากหลายทิศทางอย่างมาก ขึ้นอยู่กับว่าประชาชนนั้น คือ ประชาชนที่ประกอบกิจการใด หรือมีฐานะใด

ยกตัวอย่างเช่น หากประชาชนนั้น มีสถานะเป็นกลุ่มนายทุน ประชาชนประเภทนี้ก็จะมียุทธพลยิ่งและเป็นที่ต้องการของนักการเมืองเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการดึงเข้ามาเป็นพวกพ้อง เพราะกลุ่มนายทุนนี้จะมีศักยภาพทางด้าน “เงินทุน” อันถือว่าเป็น “ท่อน้ำเลี้ยง” ที่พรรคการเมืองและนักการเมืองขาดมิได้ กล่าวคือ เป็นการอุปถัมภ์ทางด้านเงินทุน

เมื่อกลุ่มนายทุนได้ให้การสนับสนุนพรรคการเมืองและนักการเมืองผู้ใด จนได้รับตำแหน่งทางการเมืองมาแล้ว กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ “มีอำนาจ” กลุ่มนายทุนเหล่านี้ก็จะทำการถอนทุน โดยการขอรับผลประโยชน์จากนักการเมืองที่ตนได้ช่วยเหลือไว้นั่นเอง

ซึ่งผลประโยชน์ที่ได้รับกลับคืน อาจอยู่ในรูปของการได้รับโครงการจากภาครัฐ หรือบางกรณีอาจสูงค่าไปถึงขั้นการได้รับแต่งตั้งเป็น “รัฐมนตรีว่าการกระทรวง” หรือ “รัฐมนตรี

ช่วยว่าการกระทรวง” เป็นต้น ซึ่งต้องยอมรับว่ามีพฤติการณ์ดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นจริงในกระแสสังคมไทย

ยกตัวอย่างต่อไป หากประชาชนนั้นเป็นเกษตรกร ชาวสวน ชาวนา ชาวไร่ การอุปถัมภ์ที่นักการเมืองจะได้รับจากประชาชนในกลุ่มนี้ ก็คือ คะแนนเสียงในการเลือกตั้งนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ เพื่อเป็นการสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนในกลุ่มนี้ เข้ามาสนับสนุนส่งเสริมตน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่นักการเมืองเหล่านั้นจะต้องสรรสร้างนโยบายในเชิงเอาใจประชาชนกลุ่มนี้ ซึ่งเรียกกันติดปากว่า “นโยบายประชานิยม” เช่น การชูนโยบายโครงการรับจำนำข้าวของพรรคเพื่อไทย หรือการชูนโยบายประกันราคาข้าวของพรรคประชาธิปัตย์ เป็นต้น

จากตัวอย่างที่ยกแสดงไว้เหล่านี้ สรุปความแล้ว ก็คือ “การอุปถัมภ์” ทั้งสิ้น

ความเป็นไปได้ในการขจัดระบบอุปถัมภ์จากสังคมไทย

จากหัวข้อที่ 3 ในเรื่องของภาพสะท้อนระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยยุคปัจจุบัน ผู้อ่านอาจมองว่าผู้เขียน มองเรื่องของ “การอุปถัมภ์” เป็นสิ่งที่เลวร้ายมากจนเกินไป ซึ่งในส่วนนี้ผู้เขียนขอยอมรับว่าเป็นความจริง

แต่สาเหตุที่ผู้เขียนมีทัศนคติต่อเรื่องดังกล่าวเช่นนี้ เพราะสื่อข่าว หรือโครงการจัดสัมมนา หรือโครงการรณรงค์ ที่ปรากฏออกมาไม่ขาดสาย รวมไปถึงประสบการณ์ส่วนตัวของผู้เขียน ล้วนปรากฏภาพด้านลบจากคำว่า “ระบบอุปถัมภ์” ทั้งสิ้น ซึ่งปัจจุบันได้ลุกลามไปถึงขั้น “อุปถัมภ์นัยทุจริต” ซึ่งผู้เขียนได้สะท้อนสาระข้อมูลไว้ในส่วนของหัวข้อที่ 3 ที่ได้ยกแสดงไว้ก่อนหน้านี้

ในหัวข้อนี้ จะเป็นการพิจารณาถึงความเป็นไปได้ในการขจัดระบบอุปถัมภ์จากสังคมไทย ซึ่งหากนำเอาข้อมูลที่คุณเขียนยกพรรณนาไว้แล้วก่อนหน้านี้มาเป็นฐานแห่งการพิจารณา ก็จะดูเหมือนเป็นการยากยิ่งที่จะให้คำว่า “ระบบอุปถัมภ์” ล้มหายไปจากสังคมไทยโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ

หากพิจารณาในแง่ประวัติศาสตร์และพัฒนาการของการเกิดระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยแล้ว จะเห็นได้ว่า ระบบดังกล่าวนี้ ผิวกาลถือมารวม 500 ปีจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือ ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน และเมื่อทำการพิจารณาในแง่บทบัญญัติแห่งกฎหมาย ที่เอื้อต่อการให้คำว่า “ระบบอุปถัมภ์” ดำรงอยู่

โดยเฉพาะการให้อำนาจทางด้าน “ดุลยพินิจ” ประกอบกับค่านิยมทางสังคมของคนไทยแล้ว ผู้เขียนเห็นว่าคงจะเป็นไปได้ยากยิ่งที่จะให้คำว่า “ระบบอุปถัมภ์” หายไปโดยสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตาม ก็เชื่อว่าจะสิ้นไร้หนทาง ที่จะทำให้อิทธิพลของระบบอุปถัมภ์เบาบางจางลงไปและให้แยกห่างออกจากคำว่า “ทุจริต”

วิธีการที่ผู้เขียนเห็นว่าเป็นไปได้อย่างมากที่สุด ก็คือการสร้างมาตรการทางกฎหมาย ซึ่งเป็นมาตรการที่กล่าวได้ว่าเป็นรูปธรรม โดยมุ่งไปที่การลดทอนระบบอุปถัมภ์ในวงราชการ กล่าวคือ การสร้างมาตรการทางกฎหมายให้ระบบอุปถัมภ์ไปผูกโยงกับเงื่อนไขด้านคุณสมบัติของบุคคลให้มากที่สุด

หมายถึงว่า เมื่อไม่อาจลบล้างการยกยูด หรือการใช้อำนาจในการแต่งตั้งหรืออำนวยการโยกย้ายบุคคลใดโดยระบบราชการไปเสียได้แล้ว ก็ควรจะกำหนดคุณสมบัติของบุคคลที่จะได้รับการยกยูด หรือแต่งตั้งในการเข้าสู่การปฏิบัติหน้าที่นั้น ไว้ในทิศทางที่เหมาะสมและมีความสามารถอย่างแท้จริง ซึ่งต่อกรณีนี้สามารถกระทำได้

เช่น กำหนดคุณสมบัติในเชิงสะสมองค์ความรู้และประสบการณ์ เช่น จะต้องผ่านกระบวนการอบรม สอบประเมิน อายุงาน ผลงาน การพัฒนาคุณวุฒิของตน หรือการมีความรู้ความสามารถทางด้านนั้นโดยแท้และเป็นที่ยอมรับ เป็นต้น หรือ

การพิจารณาเลื่อนตำแหน่งโดยรูปของคณะกรรมการประเมิน แต่ผูกโยงไว้กับการสอบประเมินความรู้และผลงาน กล่าวคือ ผู้นั้นจะต้องผ่านกระบวนการสอบประเมินความรู้ในตำแหน่งงานนั้นก่อน แล้วจึงนำรายชื่อนั้นเข้าสู่คณะกรรมการประเมิน เพื่อพิจารณาเห็นชอบ โดยดูผลงานย้อนหลัง มิใช่พิจารณาแต่ด้านอาวุโสแต่เพียงปัจจัยเดียว สาเหตุที่ให้อำนาจเป็นรูปของคณะกรรมการนั้น ก็เพื่อให้เกิดการดุลอำนาจระหว่างผู้มีอำนาจด้วยกันนั่นเอง มิให้ดุลพินิจตกอยู่รวมศูนย์ที่บุคคลเพียงคนเดียว เป็นต้น

ทั้งนี้ หากผู้ที่ได้รับการยกยูด หรือแต่งตั้งจากผู้มีอำนาจ ไร้ซึ่งคุณสมบัติตามที่กฎหมายกำหนดไว้แล้ว ผู้มีอำนาจนั้นก็มิอาจอุปถัมภ์บุคคลผู้นั้นได้เช่นเดียวกัน กล่าวอีกทางคือ เป็นการบีบบังคับทางอ้อมให้ผู้ที่จะได้รับอุปถัมภ์ จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถและผลงานไปพร้อมกันด้วย มิใช่พิจารณาแต่ความเป็นเครือญาติ เพื่อนฝูง หรือผลประโยชน์ตอบแทนแต่เพียงสถานเดียว ซึ่งนั่นจะทำให้ คำว่า “อุปถัมภ์” ห่างออกจากคำว่า “ทุจริต” ไปได้ในระดับหนึ่งทีเดียว

นอกจากนั้น การสร้างและปลูกฝังจิตสำนึกของพลเมืองเยาวชน ซึ่งเป็นมาตรการในเชิงนามธรรม ก็มีความจำเป็นยิ่งเช่นเดียวกัน ซึ่งหากสามารถบรรจุเรื่องดังกล่าวไว้ในหลักสูตร

การเรียนการสอน เริ่มแต่ชั้นประถมเป็นต้นมา ก็อาจจะทำให้พลเมืองรุ่นใหม่เข้าสู่สังคมไทย เป็นบุคคลที่มีมโนคติทางสังคมที่สูงยิ่งขึ้นได้

หากสามารถดำเนินการกระบวนการทั้งสองได้ควบคู่ไปพร้อมกันแล้ว ผู้เขียนเชื่อมั่นว่า ระบบอุปถัมภ์ ในสังคมไทย จะมีทิศทางไปสู่การอุปถัมภ์ คนดี คนเก่ง มีความรู้ความสามารถ ได้มากยิ่งขึ้นในกาลอนาคต ซึ่งจะ使得คำว่า “ระบบอุปถัมภ์” เป็นไปในทิศทางบวกได้ยิ่งขึ้น

บทสรุป

การตัดขาดซึ่งคำว่า “ระบบอุปถัมภ์” ในสังคมไทยนั้น คงจะเป็นการยากยิ่ง กล่าวได้ว่า “เป็นไปไม่ได้ (impossible)” เสียด้วยซ้ำ ในทางตรงกันข้าม หากจะทำให้ระบบอุปถัมภ์ กลายเป็นระบบของการส่งเสริมคนดี คนเก่ง มีความรู้ความสามารถ เห็นว่าจะมีช่องทางเป็นไปได้ เสียมากกว่า แต่การได้มาซึ่งระบบอุปถัมภ์ที่พอจะมีนัยความหมายที่ดีนี้ ย่อมจะต้องอาศัยปัจจัย ในหลากหลายด้าน แต่ปัจจัยด้านสำคัญก็คือ “จิตสำนึกของบุคคล” หากคนในสังคมไทย มี จิตสำนึกต่อประโยชน์ของประเทศชาติที่สูงขึ้น ระบบอุปถัมภ์ของสังคมไทย ก็อาจจะแกว่งข้าง กลับมาเป็นภาพในทางบวกได้เช่นเดียวกัน

เอกสารอ้างอิง

- วิกิพีเดีย สารานุกรม. (2561). การอุปถัมภ์. เรีนกใช้ค้นเมื่อ 22 เมษายน 2561 จาก <https://th.wikipedia.org/wik>.
- กุลลดา เกษบุญชู. (2552). วิวัฒนาการรัฐอังกฤษ ฝรั่งเศส ในกระแสเศรษฐกิจโลก จากระบบ พืวดลถึงการปฏิวัติ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน.
- คริสเบเตอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2557). ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย. กรุงเทพมหานคร : มติชน.
- ลิติต ธีรเวคิน. (2550). วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย. พิมพ์ครั้งที่10. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธวัชชัย จิตวาริน. (2561). ระบบอุปถัมภ์กับระบบราชการไทย. เมื่อ 22 เมษายน 2561 จาก <https://www.gotoknow.org/posts/479441>
- ปราชต์ นุนปาน. (2561). ระบบอุปถัมภ์. เรียกใช้เมื่อ 22 เมษายน 2561 จาก <https://www.matichon.co.th/news/407070>

ระบบอุปถัมภ์ในวงการไทย. (2561). ไทยรัฐออนไลน์. เรียกใช้เมื่อ 22 เมษายน 2561 จาก

<https://www.thairath.co.th/content/561411>

ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). สารานุกรมประเทศในทวีปยุโรป ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.

กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน.